

ЧЛАНЦИ

Проф. др Слободан ТОМОВИЋ*

СВЈЕТЛОСТ ХРИШЋАНСТВА (Поводом 2000. год.)

О личности Господа Исуса Христа

У вријеме првих васељенских сабора личност Господа Исуса Христа била је предмет оштрих догматских спорова. Многа од тих схватања одбачена су и осуђена као неканонска и јеретичка. Расправе су вођене око круцијалних питања: Је ли Христос Син Божји јединосущтан са Оцем, или је по суштини нижи од Оца; Је ли створен од Бога у времену, или је духом Божјим рођен прије почетка времена; Да ли је Христос отјеловљени Бог, или само од Бога створени човјек који је својим беспорочним животом уздигао себе од Бога; Има ли Христос двије природе, Божанску и људску, или само једну, Божанску, односно људску; Је ли Син савршени Бог односно савршени човјек, или савршени богочовјек; Посједује ли Христос двије засебне природе у оквиру двије засебне ипостаси, или су Христове двије природе једна ипостас; Којим су начином у Христу, у једној истој особи, спојене двије природе и како оне могу једновремено дјеловати а да не дођу у међусобни сукоб; Којим су начином у Христу спојене двије воље, Божанска и људска, која је од њих доминантна у фази одлучивања.

Спорећи се на васељенским саборима неки истакнути богослови заступали су принцип монархије Божјих ипостаси, хијерархију Оца, Сина и Светога Духа. Вођена је расправа и око питања је ли човјечија природа у Христу сасвим или дјелимично истрпљена Божанском. Да ли су отјеловљењем сливене, тј. помијешане, или само прожете Божанска и људска природа у ипостаси Христа. Да ли се отјеловљење збило на штету човјечије, или Божанске природе. Је ли човјечја природа чином отјеловљења "окрњена", односно Божанска умањена. Је ли Христос атрибут, особина, облик, однос, енергија Бога, или личност *per se*. Да ли се Света Дјева Марија, будући жена из људског рода, може сматрати богороди-

---

* Аутор је редовни професор на Филозофском факултету у Никшићу.

цом. Питања ове врсте захтијевала су јасне одговоре. Спорови су били принципијелни и жестоки. Осуђени су аријанство, монофизити, монотелисти, следбеници Савелија и Аполинарија, присталице Несторија, Евтинија, Теодора Мопсуестијског и многих других. Побједила су начела која се ослањају на изворну литературу светих еванђеља, Дјела апостолских, Посланица Св. Апостола Павла, Петра и Јакова. У борби за чистоту и осмишљену повезаност еванђељских начела истакли су се врсни богослови: Атанасије Велики, Кирил Александријски, Александар Александријски, Василије Велики, Григорије Богослов, Григорије Ниски, Св. Јован Златоуст и многи други. Они су највише заслужни за богонадахнуто уобличење христолошких догмата који су и данас у важности.

Имајући у виду цјеловитост Христове личности и само разлике у Њеном испољавању, може се говорити о шест посебних аспеката у којима промишљамо личност Божјег Сина. То су:

- а) Предвјечни ипостасни живот Сина;
- б) Логосно отјеловљење Сина уз присуство Светога Духа;
- в) Богочовјечанска дјелатност Сина помоћу Светога Духа;
- г) Распеће Сина Божјег и искупљење људских грехова;
- д) Васкрсење у вјечни живот, трећи дан по свједочанству јеванђеља;
- е) Посттјелесни живот Божјега Сина и Његово мјесто у есхатону.

У хришћанској филозофији богословља дефинитивно је победило нечело да је Господ Исус Христос рођен од Бога прије свих вјекова, прије времена. Није створен у времену као што су створена друга жива бића и материјални свијет у цјелини. Према томе, Христос је по суштини вјечан као што је вјечан Бог. Он јесте Бог по суштини, али је по личности, ипостаси, друго лице Бога - Син. У својству Сина Христос је ријеч Божја, мисао, логос. Нераздјелив је од Бога, као што је мисао неодвојива од ума који мисли. Истовремено је рођен кад и Бог, значи одувјек али само као Син Божји. И као што је мисао иста по суштини са умом, истовремена са умом, али се од ума разликује тиме што је рођена умом, тако се и Син Божји разликује од Оца, али не по суштини већ по поријеклу, узроку и зависности од Оца. Иако различит од Оца, Син је неодвојив од суштине Оца. У том својству Син је извршитељ Божјега плана и Божје воље.

Учење богослова је прецизно. Син је предвјечан и јединородан са Оцем. Не могу постојати два или више синова већ само Један, по суштини исти са Оцем. Син је једнодјелатан са Оцем и Светим Духом. Воља Оца преноси се на Сина и Светога Духа. Они ништа не чине независно од воље Оца. Христос је прворођен у Бога, јер ни прије ни послје не постоји нико ко би заузео достојанствено мјесто Сина. У вјечности не важи темпорални модел или граница која дијели прије од послје. Отац и Син су истовјетни и истовремени, али само у својству разликовања Оца од Сина. Мисао, ријеч, не може бити створена, већ само рођена од суштине којој сама припада. Стога је Син јединосуштан са Богом Оцем, као и Свети Дух који од Оца исходи и у Сину се утемељује. Свијет је

створен из ничега, али Син није створен већ рођен. Потиче као мисао, идеја из суштине премудрости Створитеља. У том својству Христос је узрокован Богом, али не у виду механичког узрока и посљедице који важи за материјалне ствари, већ у смислу истовременог постанка Оца и Сина. Син, дакле, није дошао послје Оца иако је Оцем узрокован. У бићу вјечнога Бога нема слиједа нити темпоралне узрочности. Бог је узрок Сину само у смислу истовремене рођености Оца и Сина. По изворима еванђеља, Христос је открио истину своје предвјечности изјавом фарисејима да је старији од Мојсија и Аврама.

Логосно отјеловљење предвјечног Сина представља питање од највећег значаја за цјелокупно хришћанско богословље. Христос је, по библијским изворима, рођен од Св. Дјеве Марије и Светога Духа. Тако је посвједочена његова истовремена Божанска и људска природа, и то у истој личности. Свемогућем Творцу припада отјеловљење ријечи са истим разлогом као што му припада својство да небиће може претворити у биће, непостојеће у постојеће. Божји Син је постао човјечији син, не губећи Божанску јединосуштност приликом усељења у људску плот. Чином сједињења Божанске и људске природе није дошло до њиховог сливања нити мијешања. Христос је постао једна личност, ипостас са двије природе и двије воље које међусобно усклађено мисле и дјелују. Из љубави за човјека Бог је реализовао свој план на тај начин што је кроз човјечијег сина, Христа, говорио људима својим Божанским језиком. Објавио је људима Небеско царство, вјечни живот, мир и праведност, као циљ цјелокупног свјетског плана. Појаву Исуса Христа Његош је пјесничким језиком осмислио: "Син достојни Оца предвјечнога / Обука се у човјечество". Објава је добила у пуноћи онда кад Бог није више морао да се непосредно јавља људима као у вријеме пророка. Своју мисао Господ је логосно учинио човјеколиком, рођен је Христос како би људи могли разумјети ријечи себи сличног бића и повјеровати им.

Христос је људима објавио Бога и Божанску науку. Сам је истакао да ништа од оног што говори не припада Њему нити потиче од Његове људске личности. Идеју вјечног спасења, љубави, правичности, истине и милостиности повезао је са Небеским царством како би оне биле на јачини и увјерљивости. Цјелокупна дјелатност Христа на Земљи била је истовремено Божанска и људска. Божанско надахнуће подиже Лазара из гроба, оживљава умрлу Јаирову кћер, како свједоче еванђелисти. Исцјељује неизљечиве болеснике и врши сопствено чудесно преображење пред апостолима на Тавору. С друге стране, Исус показује потпуне људске особине, осим гријеха, чак и слабости. Увијеним исказима штити се од лукавства фарисеја. Избјегава опасна мјеста, храни се, дише, путује као и остали људи. Апостоли и његови сљедбеници не би другачије могли схватити Христову науку ако није казана језиком човјека који је по тјелесном саставу сличан њима. Руковођени Божјом промишљу, ученици усвајају Христове ријечи и у његовим дјелима препознају Божјег Сина.

Чином отјеловљења у људску плот Бог је на извјестан начин унизио себе да би човјека прославио и искључио гријех. Очовјечени Син

пружио је руку обоженом човјеку. Сусрет је био обостран. Бог се јавио да би му се човјек придружио. Отјеловљење је средство човјекова обожења и његова сједињења са вјечним Господом. Да би људе сачувао од потпуне пропасти лутања у стварима добра и зла, Господ је жртвовао јединородног Сина допустивши његово страдање и понижење. У акту Христовог страдања на крсту, ружења и злостављања које је Божји Син са стране људи претрпио, гријех је показао своје потпуно лице. Распети Господ добровољно је узео на себе гријехе цијелог свијета, у најсуровијем облику, да би сачувао и, очишћену од гријеха, припремио боголику човјекову душу за вјечност. Господу је био потребан покајани, очишћени, преумљени, захвални човјек како би свој план спасења довео до краја. Крајњи план Божји је да сједини Творца и творевину слободним пристанком боголиких створења. Христос је, дакле, слободно пристао на жртву ради испуњења плана, али при том извршавајући Очевоу вољу. Христова људска природа молила је Господа да је "мимоиђе ова чаша". Христова Божанска природа смирено је ишла у сусрет Божјој вољи. "Нека буде Твоја, а не моја воља".

Распеће Исуса Христа, морално и физичко страдање, добило је облик најдубљег понижења у људском смислу, али највише славе у Божанском поретку. Послије његове тјелесне смрти, они који су повјеровали били су јаче убијеђени него икада да је Бог боравио међу људима. Они који су мање вјеровали постајали су све више убијеђени вјерници. Христова наука, благородна и силна у снази милостивости и опраштања, добила је сасвим конкретно историјско значење. Рођена је нова вјера чија је племенитост надилазила све што је било дјело људи до тога времена. За ову вјеру пострадао је Син Божји. "И који је распет за нас у вријеме Понтија Пилата и страдао и Погребен" (Символ вјере).

Христово отјеловљење је отворило нове хоризонте, наду и перспективу човјечанства. Постало је апсолутна новина у апсолутно обновљеном свијету. Чудесно васкрсење из мртвих ударило је темеље непоколебљивој вјери у есхатолошку правичност и будући вјечни живот. Васкрсење је показало апсолутну тачност Христових проповиједи. Дало је моћни подстицај вјери и то такве јачине да су пред њом као пред олујом обурвана паганска царства и порушени по Његошевим ријечима, "богохулни олтари". Васкрсење је уништило идеју смрти и призвало нас на вјечни живот у живој особи Бога. Васкрсли Христос је постао кључ за разумијевање укупног хришћанског погледа на свијет. "И који је васкрсао трећи дан по писму".

Хришћанска црква учи да личност Спаситеља логосно живи последије тјелесне смрти. Васкрсење и апостолска свједочанства о васкрсењу омогућују овакво гледиште. Син, логосно, живи на небу у вјечној слави, постављен са десне стране Оца. Наравно, не мисли на астрално небо нити на физички појам десне стране. Ријеч је о симболичном приказу Христове постхумне моћи, славе и величине. Рођена је вјера да ће се Христос поново вратити међу људе у свој Очевој слави да би васкрснуо мртве и увео их у трајност радосне вјечности, да би судио живима и мртвима по правди њихових дјела. У Символу се каже: "И који ће опет

доћи са славом да суди живима и мртвима, и Његовом царству неће бити краја". Све што је у вези са људима Отац је предао у власт Сину као Богочовјеку, а то значи и човјечијем сину истовремено. Идеја васкрслог Сина и његова слава на небу утврдила је вјеру у бесмртност човјеку. Божји Син узима у заштиту човјечије синове и пред лицем Господа спасава их од земаљских искушења и гријехова. Кроз Христа Спаситеља дошао је највиши дар човјеку од стране његова Створитеља. Човјек је схватио свој боголики образ и сличност са Господом, осим, наравно, суштине. Према томе, усађена је једна благодатна тежња по којој је човјек поново спознао своје Богом установљено назначење од кога је био у знатној мјери одступио и удаљен.

У оквиру Христовог видљивог и невидљивог живота, у који Хришћани неопозиво вјерују, сачувано је потпуно јединство Спаситељеве личности. Успостављен је континуитет у погледу промјене ових стања, али ни у једном тренутку није дошло до трансупстанцијације или тоталног мијењања Христове личности. У сваком од ових горе наведених говора о Христу само је једна и јединствена ипостас Божја која дјелује у складу са вољом Творца и додијељеном улогом Спасења људског рода. Са Христом је дефинитивно смрт изгубила смисао. "Васкрсењем смрт си поразио" (Његош). Од тада за вјерујуће хришћане смрт не постоји, већ само прелазак у нови живот. Христова личност је јемство овога преласка.

Христова црква

Црква је вишезначан, а ипак јединствен појам. То је институција са својом хијерархијом и свештенством. Освећена грађевина у којој се врши богослужење. Осим тога, заједница људи који припадају истој вјери. Ови различити аспекти цркве не противурјече једни другима већ чине цјелину. За хришћанску цркву храм је сам Христос у заједници са христовим човјеком.

У принципу, црква је остварење коначне сврхе свега због чега је Господ Исус Христос на крсту пострадао. Њена се духовна власт једнако простире на човјеков земаљски живот и живот у есхатону. Она је икона Божја на Земљи која освјетљава пут човјеку према Небу. Христос је својем највјернијем апостолу Симону Петру повјерио будућност цркве и предао му власт над људима. "На овом камену (Петру) саградићу цркву своју" (Матеј, гл. XV, 18). У изворном погледу црква је сам човјек који непоколебљиво вјерује у Христа Спаситеља, једнороднога Божјега Сина и спреман је да се жртвује за Њега као што је случај са Апостолом Петром.

Цркву чине људи који саборно слиједи Христову науку испуњавајући заповијеђене дужности. Глава цркве је Христос а њено тијело чине вјерујући хришћани. Остали аспекти цркве настали су на темељу еванђељске науке и светоотачког религиозног искуства.

По природи ствари саборно мјесто хришћана је освећена грађевина у којој чинодејствује институционализована свештеничка хијерархија. Овим се не одбацује примарна хришћанска вјера, која под цркве-

ном заједницом разумије људску заједницу инспирисану и сједињену светим еванђељима и тајнама од Бога дарованим. У том погледу црква је саставни дио Христа Спаситеља, Његово тајно тијело (*Corpus mysticum*). Њен је главни циљ духовно сабирање људи без обзира на поријекло и нацију у једну васељенску заједницу. Ово сабирање изводи се без присиле, дакле на основу слободног увјерења, помоћу вјере у једнога Бога, Сина Његова и Светога Духа. "Ко мене вјерује не вјерује мене него Онога који ме посла... Ја од себе не говорим него Отац који ме посла" (Јован, гл. XII, 44,49).

Бог је створио човјека, али га није могао спасити без његовог слободног пристања. Спасење представља дубоку промјену душевног живота, прије свега покајање, религиозност, вјеровање, припадање. Једино је црква као тијело Христово и Хирстос као глава цркве у стању да гарантује спасење и вјечни живот. Црква је установила догму једносуштне Свете Тројице, утврдила норму Обожења и Богојављања и ускратила мјесто сумњи у потпуну извјесност појединачног и саборног спасења.

Мада је у начелу Христова црква саборна, свако ће се ипак појединачно спасити. Посебни су свачији грехови и слободан је у вјери сваки појединац. За Хришћанску цркву саборност није колективност или прости збир индивидуалних воља. Ова воља долази од Оца, утјеловљена је у Сину и благодатношћу Светог Духа распростире се на све људе. У том смислу, хришћанска заједница није обичан колективитет повезан практичним циљевима, већ је саборно тијело, обједињена заједница људи који су вођени свјетлошћу Духа Светога према извору највише свјетлости, савршенству cjелокупног поретка и његову Творцу.

Као физичка грађевина црква такође представља духовни центар око кога се сакупљају вјерници и гдје се врши обред у спомен на Христов земаљски живот а у славу Његовог небеског достојанства. Цркву у облику материјалне грађевине вјерујући хришћани доживљавају као центар свемира. Достојно и репрезентативно мјесто на коме се слави Божја сила, премудрост и свјетска уредба. Свештеничка хијерархија својим чинодејствијем на саборном и освештаном мјесту у цркви, врши сједињење стварних и потенцијалних вјерника у Сину и Оцу помоћу Светога Духа и освећених дарова.

Кључну улогу у црквеним обредима имају Свете тајне. Оне уводе вјернике у потпуни хришћански живот и духовну заједницу са Христом. По важности, доминантна мјеста имају Света тајна причешћа и Света тајна крштења. Затим долазе остале Свете тајне: брака, миропомазања, јелоосвећења, свештенства и покајања. Преко Светих тајни хришћанин упознаје мистичну дубину вјере, пуноћу невидљивог свијета и есхатона. У Спаситељево име вјерујући хришћанин помоћу Светих тајни придружује се нествореној свјетлости Бога живог и на тај начин постаје активан чинилац својега спасења. Дубине Светих тајни су непрегледне. Указују на свемирску мистерију постања и тајновити живот Бога.

Свете тајне које је Христос установио не односе се на нешто разуму недокучиво или неоткривено у смислу чулнога искуства. Њима се предочава смисао који надмашује људску природу. Повезују се Небо и

Земља, Бог и човјек невидљивим спонама. Стога су Свете тајне оно што се највише може поштовати, а њихов обредни значај у томе да уведу новог члана заједнице у јединство једне невидљиве моћи од које не постоји већа. Вјерници се на овај начин сједињују са Христом у благодатној пунини савршене једносупштне Свете Тројице. Подстиче се мистично јединство цркве са Христом и Христа са вјерницима у име Духа Светога. Вршећи светотајинске обреде црква се поставља у само средиште мистерије свијета. За вјерујућег, то је тренутак умног просвјетљења и виђења невидљивог Бога. Обредном примјеном Светих тајни Царство небеско присуствује на Земљи. У литургијском доживљају есхатона пали се иматеријални огањ који освјетљава душе оних који су у молитве сабрани. Дат је благодатни опит свакоме према мјери његове припремљености. Испушеници, аскете и подвизатељи имају повлашћено мјесто у црквеном светотајинском искуству. Сходно традицији, литургија учвршћује духовни живот заједнице на тај начин што репродукује збивања из невидљивог свијета. Центар литургије је причешће, ритуално узимање хљеба и вина чиме се обнавља успомена на Христове ријечи апостолима: "И узме чашу и рече им. Ово је крв моја која ће се пролити за многе". (Марко, гл. XIV, 4). "Исус преломи хљеб и рече: Узмите, једите, ово је тијело моје" (Марко, гл. XIV, 22).

Путем еухаристије, тј. причешћа хљебом и вином, сваки члан црквене заједнице постаје равноправни удионичар у Христову небеском животу. Светом тајном крштења водом и Духом Светијем, обнавља се успомена на Исусово крштење водом и Духом Светијем. Обнавља се успомена на Исусово крштење у ријечи Јордану од стране Св. Јована Крститеља, који је и објавио Месију. Уз еухаристију, Света Тајна крштења представља круну религиозног достојанства, тренутак у коме се уводи будући хришћанин у заједницу. Свете тајне нијесу само проста успомена на Христов тјелесни живот, већ се њиховим вршењем испуњава смисао наше постхумне будућности. Вјечно живи Христос реално присуствује у причесном хљебу и вину. Његовим стварним присуством обнавља се дух цјелокупне евенђељске науке. У ријечима свештеника присутне су непролазне ријечи самога Господа, које добијају увијек нови и увијек непромијењени смисао. "Небо и Земља ће проћи, али моје ријечи неће проћи" (Марко, гл. XIII, 7).

За хришћанске народе црква је мјесто гдје станује Свети Дух који је говорио кроз пророке и надахнуте појединце. Он невидљиво распростире Божју благодат на присутне. Благодат није само милост која се може по вољи Творца ускраћивати или давати. То је свештена радост која се подједнако даје вјерницима и безвјерницима, како би и ови други могли постати вјерници. Потенцијално свако може по благодати бити привучен присуством Светога Духа. Благодат је сила или нетварна енергија Божја која на невидљив начин допире до сваког појединца, привлачи га и чини одговорним пред лицем Господа.

Христова црква је вјечита, стога вријеме нема утицај на њене основне постулате. Њена се улога кроз вјекове не смањује нити се повећава, без обзира на број вјерника или њихову планетарну распростра-

њеност. Први апостоли и свети оци нијесу имали мање дарова Светога Духа од оних који су се касније у историји цркве јавили. Велики мисионари који су припадали прослављеним катедрама: антиохијској, александријској, јерусалимској, цариградској или римској, продубили су сопственим искуством догме Хришћанске цркве, али нијесу мијењали њихов смисао. Суштина и сакралност првобитних догмата нити је шта добила нити изгубила. Историја цркве, мада импресивна по броју подизатеља и страдалника за ствар вјере, није ојачала смисао вјере више него што је она то у давном почетку била. Улога светих отаца или подизатеља била је у томе да пренесу бакљу вјере неокаљану јеретичким изопачењима од појаве Христове до наших дана.

Вјера је одувijek била довољно узвишена, света и Светим Духом инспирисана, пророштвима, еванђељима и посланицама апостола утемљена. Двомиленијумско искуство Христове цркве само је практичан опит и потврда њене примарне истине. што се тиче теоријског искуства цркве, оно није без значаја у смислу умне финоће која је бацила свјетлост на практично религиозно искуство вјерних. При том се није мијењао његов карактер. Теорија је само средство да се мислима и језиком осмисли, прикаже пуноћа и садржај вјере у невидљивог Господа.

За Хришћанску цркву посебан значај имају пост и молитва. Њима је проширен смисао вјере у субјективном и објективном смислу. Пост и молитва ангажују мисли, осјећања, ријечи и на тај начин што их извјесним одрицањима и усмјеравањима претварају у јединствено религиозно искуство. Молитва је вид унутрашњег разговора са Спаситељем уз помоћ Светога Духа. Апостол учи да Свети Дух помаже у молитви и свакога надахњује потребним ријечима, и то сходно његовим разлозима. "И тако Свети Дух нам помаже у нашим слабостима: јер не знамо зашто ћемо се молити... Дух се моли за нас" (Римљанима, гл. VIII, 26). Христос нас спасава саборно. Свети Дух нуди појединачне дарове, и то свакоме према његовим личним вриједностима, жељама или потребама. "У свакоме се Свети Дух потврђује на корист. Некоме даје премудрост, другоме вјеру и разум, моћ исцјељења или дар пророштва", истиче Св. Апостол Павле. Саборност није ништење већ испољење личности. То није универзалност, колективитет, масовност, већ слободна воља слободних личности, вјером сједињених и добром руковођених. У томе се састоји вјечна младост и постојаност Цркве. "Назидана на темељу апостола и пророка гдје је угаони камен сам Исус Христос, на коме је ова грађевина складно саздана, расте храм свети у Господу у који и ви заједно уграђујете у обитовалиште Божје у духу" (Ефежанима, гл. II, 20-22).

Црква је вјечна, непокретна, истовремено активна институција. Она узраста, а не увећава се, продубљује своје принципе, а не мијења их. Од својих слабости не бива слабија нити од својих предности постаје јача. Посрћући црква не може пропасти. Будући на крст распета појављује се на правом мјесту. Њено је мјесто тамо гдје човјек трпи, страда, губи битку да би се изнова родио и побиједио свијет. Црква је увијек тамо гдје душа стреми висинама и Дух Свети дијели дарове. Свијет је саздан ради највишег добра а црква је тумач тога саздања. Изван

цркве, односно духовне заједнице усмјерене савршенству и савршеном Богу, "ништа је сваки човјек", по ријечима Апостола. Живот у цркви је непрекидно стицање благодати, али и безброј пораза и побједа, наизмјеничних искушења и успона, како би се ушло у славу вјечног живота.

Царство небеско

Угаони камен Христова учења представља Царство небеско. "Да се свети име Твоје; да дође Царство Твоје". Овај појам је сасвим непознат дохришћанским религијама. Да би се разумјело Царство небеско неопходно је одбацити физичко-астрономску слику неба и мислити у чисто духовним одређењима. Небо је синоним за свијет који није доступан чулима, као ни уму, али га по вјери познајемо. Ниједан конкретан правац не води према Небу. Оно се не налази горе ни доле, десно као ни лијево. До Неба, у библијском смислу, могуће је стићи само начином вјере, захвалности и љубави према Створитељу.

Царство небеско је исто што и Царство Божије. Само ће заслужни за ствар вјере ући у ово царство. У једној од својих парабола Исус у сликама говори о Царству Божијем, односно Небеском. "Царство је небеско као кад човјек цар начини свадбу сину својему" (Матеј, XXII, 2). Царство небеско неће бити свакоме доступно. У њега се улази по вјери својој и дјелу одабраних. "Јер многи су знани али је мало изабраних" (Матеј, XXII, 14). Од појединаца и народа одузеће се Царство небеско и даће се: "Виноградарима који Његове родове доносе на вријеме". Непосредно се пријети губитком Царства небеског или права на то царство свакоме ко се не држи Божјега суда и Закона. Исправнима у дјелу и вјери обећава се живот у вјечитој радости. То је духовна гозба на духовном небу, симболично приказана као кад земаљски цар приређује раскошну гозбу у част свадбе сина насљедника. Предвиђа се да ће и Господ бити великодушан у својој милости за све своје синове. Небеско царство је, у ствари, милост Божја која ће се без ограничења излити на праведнике и све који му срцем служе. Људи окрутна срца неће угледати свјетлост ове милости осим ако се покају и духовно преобразе. Господ ће се веома радovati свакоме изгубљеном али повраћеном сину.

Према еванђелистима, Христос је најсугестивнији кад говори о Царству небеском. Оно је алфа и омега Његове науке. У одсуству обећања Царства небеског изгубило би се право значење есхатона. Небеско царство је тијесно повезано са васкрсењем мртвих, дакле са бесмртношћу и вјечним животом. Ко је у Христу васкрсао више не може умријети: "Јер су као анђели и Синови су Божји, кад су Синови васкрсенија" (Лука, XX, 36).

У Богу нема мртвих, сви су живи, Божје царство је у ствари царство живих. "А Бог није Бог мртвијех него живијех; јер су у Њему сви живи" (Лука, XX, 38). Ипак, само ће достојни Богу примити живот васкрсења. "А који се удостоје добити онај свијет и васкрсеније из мртвих нити ће се женити нити удавати" (Лука, XX, 35). Бесгјелесни или анђелски живот послуже васкрсења добиће нове форме, и то знатно савршени-

је од тјелесних. Радост ће бити вишеструко увећана и ни по чему неће личити на земаљска уживања. Биће то најчистија, апсолутна духовна радост која припада само есхатону. Живот послје смрти припашће онима који су одабрани да се вјечно радују. Они не могу духовно умријети. Васкрсли ће живјети неком врстом анђеоске чистоте, која неће бити повезана ни са једном тјелесном страшћу која доводи до отуђења. Тамо неће бити покајања као ни спасења, сваки васкрсли ће бити спасен, и то заувјек.

На питање кад ће доћи Царство Божје на Земљу, Исус је одговорио: "Царство Божје неће доћи да се види... Нити ће се казати Царство Божје је овдје или ондје: Јер, гле, Царство Божје је унутра у вама" (Лука, XVII, 20, 21). Христос је у одговору прецизан. Царство Божје је, дакле, сишло, налази се у духу, срцу и уму људи, због тога је невидљиво. Човјекова душа је средиште Царства Божјег, зато што је створена по образу живог Бога. Она сама по суштини својој стреми Богу, јер није од овога свијета. Својим савршенством свједочи у прилог независности и неuniштивости. Објавом је потврђена стварност вишег свијета а тиме и аутономност душе која је произашла из тога свијета.

Ако се распитујемо о Царству Божјем, одговор треба у души потражити. Нико ко вјерује у општег Створитеља не може негирати личну бесмртност. Гријех је једина стварна препрека бесмртном животу. Покајање и спасење кроз вјеру јесте начин да се ова препрека уклони. Радост Царства небеског имамо и на Земљи, и то у мјери у којој вјерујемо Обећању и за њега се духовно припремамо. Очишћење душе од порока гријеха и у земаљским условима потврђује њен пут навише, улазак у есхатон велике радости. Пошто је Христос васкрсао, васкрснуће сви који живе животом Христове науке. Васкрсење је могуће зато што се душа не састоји из дјелова, јединствена је и не може се расточити као тијело. Душа је Божанска по својствима својим и тиме се може тумачити њена жеђ за Богом. Тежња да се сједини са суштошћу суштине од које потиче. Наравно, то неће успјети свима, или бар не у истој мјери. Само душе које су у себи савладале гријех богоотпадности моћи ће се придружити милости без граница. Право да се стекне милост стиче се духовном вјежбом и напорима.

Лично прочишћавање душе неограничено је. Станови Царства небеског припремљени су за морално исправне, душевно чисте и у вјери непоколебљиве. "Многи су станови мојега Оца", наглашавао је Христос. Хтјело се рећи, неће се сви радовати на исти начин. Неки ће становати у самој палати, фигуративно казано, други у удерицама. Није ријеч о неправедном Богу који врши социјално раслојавање, већ о различитим даровима који се по правди додјељују на путу хришћанског усавршавања. Божја правда је свјетлост која открива лажне рачуне. Што је на Земљи учињено тајно, на Небу ће постати јавно. Све што је ниско, подло и закулисно биће освијетљено, а рачуни сасвим сведени.

Господ неће све оправдати, али ће свима опростити. То је фина дистинкција која дијели милостивост од праведности. Хришћани вјерују да ће само личности сабране у Христу и сједињене Светим Духом доспје-

ти у Царство Божје. Света Тројица уједињује мноштво личности у саборну егзистенцијалну пуноћу која приводи појединце и народе вјечном Богу. Саборна Христова црква је ријека која се улива у океан милости и љубави. Највише што се може за своје спасење учинити јесте препустити се саборно и сабрано токовима ове ријеке. У Богу ће се населити сви који имају љубави за друге и са љубављу прихватају ријечи Исусове науке. "Ко има љубав к Мене држаће ријеч моју: И Отац мој имаће љубав к њему; И к њему ћемо доћи и у њега ћемо се настанити" (Јован, XV, 23). Царство небеско је сам Бог у којему ће душе праведника становати. Свака посебно, у својству у којему је могла да прикаже исправне земаљске рачуне. Свако ће се појединачно представити и оправдати, али у квалитету саборног хришћанског живота на Земљи. Небеско царство је започело на Земљи Христовом Објавом и силаском Светога Духа. Наставиће се вјечно у слави Господњој. Знање о гријеху и избјегавање гријеха услов је да се оно достигне. Вјера је најодлучнији противник свакоме гријеху. "Све што није од вјере гријех је" (Рим, XIV, 28).

Свјетовна и духовна симфонија

Први хришћански вјекови протекли су у слободном формирању заједница изван државних установа. Припаднике Христове вјере сасвим је мало занимало земаљско царство да би конкретном животу придавали посебан значај. Њихово царство је било од онога свијета и вршене су духовне припреме за тај други свијет. Ускоро се показало да се ниједан покрет међу људима, било вјерског или свјетовног карактера, не може оглушити о већ успостављене међуодnose људи у оквиру држава и краљевстава на земљи. Много прије појаве Христа, државе су формиране као реалност људског постојања. Својим установама и законима спречавале су анархију и самовољу. Без њих би човјечанство било сабориште дивљих звијери и владавина неукротивих инстинката.

У почецима је хришћанство представљало једну појавност нарочите врсте која није непосредно задирала у интересе државе, али није могло заобићи ове интересе а да на себе не скрене пажњу државних органа. Пошто се хришћанство јавило на територијама које је контролисала римска империја и углавном се ширило у оквиру Царства, главну препреку ширењу његова утицаја представљала је ова моћна и релативно добро организована паганска велесила. На односе између хришћанских заједница и државе први је указао Св. Апостол Павле. Плашећи се отвореног сукоба са државом у коме би млада вјера била угушена механизмом државног терора, Апостол је апеловао на припаднике хришћанства да поштују власти и државне законе. Истичући начело: "свака власт је од Бога", односе између вјере и државе Апостол је замислио као међусобно неоптуживање и неугрожавање, без обзира на карактер власти. Па ипак, сукоб између државе и првих хришћанских заједница постао је неминован. Двије паралелне власти у свијету нијесу биле могуће, без обзира на то што се хришћанство издавало за власт у другоме животу.

Вјерујући у васкрслог Сина Божјега, хришћани нијесу вјеровали

у римског Цезара нити у његову божанску природу. То је била најфлагрантнија грађанска непослушност усмјерена на омаловажавање земаљског бога, каквим је себе сматрао римски император. Из ове чињенице произлазила је свака друга непослушност држави првих Хришћана. Пасивно су игнорисане правне институције старог друштва, пагански култови, обичаји и морал. Изграђен је невидљиви отпор свему што припада паганству. Хтјело то или не, хришћанство је постало антидржавна религија већ у првим вјековима, својим идејама и погледима на свијет оспособљена за пасивно рушење паганства. Цареви су разумјели силу распетог Христа и драконским мјерама обрачунали су се са Његовим сљедбеницима.

Суровости паганске државе у односу према Хришћанима завршене су с почетка четвртог вијека. "Распети Исус" побиједио је највећу земаљску силу у историји човјечанства. Велики римски цар поклонио се Богочовјеку Христу и хришћанство је проглашено државном религијом. Од Константиновог времена цареви су постали ватрени Хришћани, а тиме и патријарси њихови присни сарадници. Духовно царство однијело је побједу над свјетовним.

Питање које се јавило послѣје христјанизације бројних паганских држава и данас је актуелно. Је ли хришћанство изгубило од своје изворности и суштине постајући религијом државе и стапајући се са њеним интересом. Да ли је држава искористила религију за своје непосредне циљеве, или је црква савладала отпор државе. Ко је губитник, а ко је добио стварањем овог великог савеза. Формално гледајући, црква је своју организацију прилагодила организацији државе. Њена територијална подјела на дијецезе, епархије, парохије примјерена је организацији државе. Али, суштински посматрано, државе су примиле нову духовност која је ојачала њихов ушљив на токове просвијећености и развитак цивилизације. И, најзад, вјера је учврстила њихову глобалну свјетску моћ. Губитника није било. Незамислив би био успон и континуитет хришћанске религије у случају да цареви нијесу подржали темељна начела ове вјере. Истовремено би изостала снага и моћ хришћанских царевина без религиозног живота и државне подршке овом начину вјеровања.

У историји развитка хришћанских народа истичу се два велика императора - Теодосије у IV, и Јустинијан у VI вијеку. Теодосије Велики (379-395) је један од жестоких противника паганства и његовог духа, али и аријевске јереси. Дао је пуну подршку тринитаристима, тј. присталицама јединства црквеног живота на основу догме о Светој Тројици. Порушио је многобројне паганске храмове и готово уништио трогове многобоштва. Установио је државну обавезу вјеровања у начела и идеале хришћанства. Религија више није била ствар слободног увјерења, већ акт поданичке дужности и обавезе. У његово вријеме свјетовна и духовна власт оствариле су сарадњу такве јачине да је њихово јединство и у будућим настојањима постало нераскидиво. Другим васељенским сабором у Цариграду готово је завршена многобожачка историја. Потиснут је дух паганства и његов утицај на образовање, културу, живот и навике. Настављено је интензивно прогањање многобожачких институција, ко-

је је започело још у вријеме цара Константина и његових синова да би се наставило за владавине других цара Источно-ромејског царства.

У вријеме Јулијана Отпадника врши се покушај увођења духовне толеранције између паганских и хришћанских култова, али са мало успјеха. Остаци многобожачке свијести и јереси у хришћанству биће у наредним вјековима подвргнути санкцијама готово сличним онима којима су пагани прогонили Хришћане првих доба. Никејско православље постало је у правом смислу државна вјера. Царство је у свим својим установама добило теократски карактер. Црква је изгубила од слободе савјести коју су имали први Хришћани, али је добила у јачини институција и броју оних који су најприје по државној обавези постали вјерници да би временом многи од њих искрено служили Христу. Срастањем са хришћанском религијом држава је остварила изванредну кохезиону повезаност свих својих дјелова. Она је стопила у једну вољу у заједнички систем мишљења свјетовне и духовне установе. Међутим, држава је истовремено изгубила ауторитарност своје свјетовности под утицајем цркве и њених великодостојника. Црква није постала случајни сапутник државе, већ унутрашња душа, руковођа и фактор - стабилности њене моћи.

Римски цареви - Хришћани задужили су цивилизацију утирући пут тријумфа никејског православља. Поред Теодосија Великог, мјесто је цару Јустинијану (527-565). Овај цар је имао један од најтежих задатака: да сачува цјеловитост империје од најезде бројних освајача. Државни циљ му је био да обнови цјелокупно Римско царство чији су западни дјелови дошли под власт варвара. У хришћанству је видио духовну везу која ће ојачати углед царству и обновити државно јединство. Декретом је забранио античке филозофске школе у којима су цвјетале идеје паганства. Саградио је величанствену Хагиа Софију. У законодавном погледу створио је грађански кодекс у духу хришћанске мисли и културе. Водио је бројне ратове са искреном вјером у васкрслога Христа.

По лаичком схватању, црква и држава су несродни чиниоци. Држава се заснива на репресији, а црква на слободном увјерењу. Али, лишене узајамности и прожетости, ниједна од њих, сама по себи, није могла одиграти цивилизаторску улогу. Народ није могуће организовати другачије осим у државно-правној цјелини. Црква не служи ничему ако није повезана са народом. У једном и другом случају народ је природна спона црквених и државних органа. Независно од црквеног живота државе би утонуле у мрак хипокризије, тирјанства и неправедности. Изван државе, црква би била осуђена на аскетизам и лагано изумирање. Без величанствене симфоније цркве и државе, коју је осмислио цар Јустинијан, настала би пометња у животу људи, која би се тешко контролисала.

Одуховљена хришћанским идеалима држава и институцијализована, сходно народном интересу, црква дале су неопходну мјеру јединству свјетовне и духовне власти. На томе јединству почива сав културни и материјални напредак хришћанских народа. Чињеница да је у хришћанској Европи створен готово сваки вриједносни друштвени идеал, иде у прилог важности великог склада свјетовне и духовне културе започете још у првом миленијуму нове ере. Али смисао и актуелност симфоније

Небеског и земаљског царства никада није изгубила значај. А кад привремено дође до кризе унутар ове симфоније, тада настаје пометња коју називамо ратовима и револуцијама.

Тајна црквеног предања

Три главне силе чине живот цркве: догма, саборност и предање. Догма је неопходна као путоказ вјери и правило религиозног живота. То је истина вјере која не подноси рационалну искључивост нити какве дилеме. Саборност је заједница у вјери или црквено искуство заједничарења у Богу. То је надлична свијест о непојмљивом, ненадмашном и неисказивом, али увијек присутном Богу и Светој Тројици. Предање је меморија саборног живота на темељима догме. Искуство цркве које се таложило, скупљало и сажимало кроз вјекове преноси се на следеће генерације у виду предања. Ријеч је о увећаној духовности религиозног живота путем поштовања, прихватања и одрицања у корист вјере.

Хришћанска црква придаје посебну важност светоотачком и религиозном искуству. Догмама су утемељена стална правила на основу којих се стиче хришћанско вјерско искуство. Саборношћу је остварена форма и начин стицања тога искуства. Предање је жива ријеч која дејствује кроз вријеме проносећи славу апостолских догмата, обогаћених новим искуствима црквеног живота. Дакле, предање чини згуснути садржај и силу духовности која се не расипа, већ јача и обнавља се у времену. Његовом трансмисијом и прихватањем, од вјерског живота ништа се не губи, нити се умањује истинитост апостолског казивања. Није могуће помрачити свјетлост првобитног предања никаквим алтернативним свјетовним доктринама.

Ако је догма истина вјере а саборност облик изражавања ове истине, онда је предање веза међу вјековима, ланац који својим карикама спаја прве и савремене Хришћане. Предање од заборавља чува чистоту Христове Објаве, савршенство еванђељских догмата, премудрост апостолских посланица и јачину вјере првих Хришћана. Оно је, у ствари, меморија цркве која сеже до њене првобитности, до коријена и суштине. Користећи се предањем црква остварује живи контакт са раним учитељима вјере и њеним оснивачем, Господом Исусом Христом. Путем предања чува се континуитет вјерских истина и не допушта прекид или погрешна интерполација.

Погрешно би било разумјети предање у смислу огољене и прости трансмисије религиозних догмата. Оно није ни једноставна традиција вјере у којој би изостала религиозна искуства познијих доба. Предање је свједочанство свих главних особина укупног хришћанског искуства које је настало у било којем периоду до данас. Није ограничено на неку конкретну епоху у развоју и разрастању хришћанске мисли, макар то били и први вјекови у којима се појавила Божанска Христова наука. Светоотачко искуство многих каснијих вјекова обогатило је меморију цркве садржајима интелектуалне дубине, прецизности и јачине чији утицај није могуће пренебрећи у смислу напредовања црквене мисли и успона ре-

лигиозног васпитања. Али, при том успону и напредовању није умањена нити запостављена ниједна првобитна истина; напротив, освијетљена је са становишта опитованог искуства вјере.

Да бисмо разумјели суштину предања, подсјетимо се на високе хришћанске вриједности светих отаца из првог миленијума наше ере. Свети Василије Велики објашњавао је безгрешност анђела чињеницом да их је Бог створио у једном безвременом тренутку. Стога се њихов однос према Богу не може измијенити. Тако их ни гријех не може дотаћи као што је случај са људима. Свети Григорије Ниски и Св. Максим Исповједник филозофски су тумачили природу материјалног свијета која, по њима, настаје згуснућем интелигибилних, дакле духовних квалитета. Тврдили су да се тијела формирају повезивањем и здруживањем надчулних елемената. Григорије Ниски учио је да елементи у природи имају кружан ток, да се претварају један у други, како би се све вратило на полазну тачку. По Св. Василију Великом, вријеме је чулна форма бића. Постало је заједно са свијетом као мјера саздања, узрочности и кретања. Св. Јован Дамаскин је стварању свијета супротставио рађање Слова. Рођење Слова је беспочетно и вјечно, док стварање има почетак у времену.

Светоотачко искуство цркве довело је до установљења начела јединства Св. Тројице, и то помоћу личности Оца. Бог је био узрок јединства три Своје ипостаси, тиме што сачињава пуноћу њихових односа и премудрошћу усмјерава њихова дејства. Повезано са питањем мистичног искуства Св. Григорије Палама је развио тезу о свјетлосној појави Бога још у Старом зајету, али је тек у Хиростовој цркви ова појава добила потпуно значење. Дионисије Ареопагита говори о свјетлосној енергији Св. Тројице, која прониче свијет у виду Божанских зрака и творачки се према њему односи. За Григорија Паламу, Бог је највиша свјетлост, не по личности, већ по својим енергијама. Исак Сирин говори о хришћанском познању истине као о незнању које надилази свако знање. Св. Јован Златоуст расправља смисао покајања и даје му посебно мјесто у хришћанској еклизији. Покајање је, по њему, враћање душе у природно стање и чистоту. То је прва степеница на путу према Богу која нас истрже из ропства гријеха и подложности демонима. Ускођење душе Богу путем покајања остварује се напорима. Св. Јован Лествичник истиче како је за чишћење од грехова неопходан плач душе и туговање над својим греховима. По Св. Григорију Назијазину, Господ је човјеку даровао слободу како би овај изабрао добро и уложио га у природу.

Не можемо због обима студије улазити у конкретне заслуге светих отаца за ствар хришћанског предања, али је неопходно истаћи да су хришћански свети оци били људи несвакидашњег филозофског образовања уз високу богонадахнутост. Њихово религиозно увјерење није потицало из непознавања филозофије или основних елемената свјетовне науке. Управо они су најзаслужнији што је дошло до високог степена спајања, тј. јединства античке мисли и природно-научних достигнућа, са хришћанском богословијом. Споменућемо само оне који, по нашем увјерењу, уживају посебан ауторитет у предању хришћанске мисли. То су: Атанасије Велики, Василије Велики, Антоније и Пахомије Велики, заче-

тници монаштва: Св. Августин, Св. Амброзије Милански, Блажени Јероним, Св. Бенедикт, Св. Григорије Богослов, Св. Јован Златоуст, Св. Григорије Назијазин, Св. Кирило Александријски, Св. Александар Александријски, Исак Сиријан, Св. Максим Исповједник, Св. Јован Дамаскин, Св. Симеон Нови Богослов, Теодор Студит, Св. Григорије Палама и др. Надахнути вјером и оспособљени филозофијом свети оци су дали изванредан полет хришћанском погледу на свијет. Јелинска мудрост није умањила значај хришћанства већ обрнуто, она је у светоотачкој традицији христјанизована и уздигнута на пиједестал богословског промишљања. Веома срећни спој платонско-аристотеловско-филозофске мисли и хришћанске традиције дао је црквеном искуству нову снагу која је, поставши традицијом и предањем, донијела хришћанству свјетлост нових видика, а догми филозофско утемљење.

Захваљујући општем саборном искуству Хришћана предање је постало самостојна моћ која корача навише. Постало је меморија у акцији, увијек проширена, допуњена, расцвјетана и разграната новим искуствима, али по смјеру остајући иста. Предање није мијењало аксиоме црквеног живота ма колико да се богатило новим садржајима, оно их је напросто испуњавало и све јаче утврђивало њихов смисао. Тако је хришћанство постало истовремено отворено и затворено за нове појмове. Отворено, у случају да су се идеје у свијету паганских култура могле уклопити у еванђељски корпус. Али неприступачно и затворено за празне филозофске спорове и дилеме које су водиле у јерес. Аријанство се тумачи утицајем софистичких расправа из периода паганства.

Хришћански црквени живот има смисла само у духовној једнообразности. Тамо гђе се дише једним духом, дјелује једном вољом и осјећа на исти начин, рођена је свијест о црквеној заједници. "Молим вас, пак, браћо именов Господа нашега Исуса Христа да сви једно говорите, и да не буде међу вама распре него да будете утврђени у једном разуму и једној мисли" (Кор. 1, 10.). Ово духовно јединство нема ничега сличног са догмама које карактеришу свјетовне науке или какав политички систем. Хришћанска једноумности је примјерена сваком поједином члану заједнице дајући му право личне слободе да се у оквиру догме на посебан начин истакне и прослави испуњењем обавеза религиозног живота. Једна вјера, у једног Бога - Тројицу, представља трајан образац пута за лично усавршавање. Искуство које се током времена гомила и конституише на овој основи ни у чему не мијења полазни, аксиоматски карактер догме. Напротив, умножено, проширено, продубљено и пречишћено једнообразно предање темељно је унаприједило црквени живот не мијењајући његов главни карактер.

Двије хиљаде година живи црквено предање и свједочење, упркос разликама у обредном дијелу и оспоравању од стране бездуховних људи. Везивно ткиво тога јединственог организма цркве чини предање и вјеровање у његову истину. И не постоје разумни изгледи да ће се икада суштина овог предања измијенити, без обзира на разлике у друштвеним условима и међуодносима људи и претпостављеној будућности. Ако су два миленијума хришћанског живота потврдила његову истину, снага

ове истине је непролазна. Моћ предања је изван сваке земаљске моћи зато што црква истовремено живи двоструки живот: небески, тј. Духовни, и земаљски. Докле год постоји потреба људи за ширењем својега умнога хоризонта према бићу вишега невидљивога свијета предање ће имати своју функцију, а црква свој реалан живот.

Три вијека послје Христа

Послије Гетсиманије и распећа Господа Исуса Христа дошло је до панике, колебања и запрепашћености, међу тада малобројним присталицама нове вјере. Сама могућност да је Господ на крсту издахнуо збунила је и уплашила Христове апостоле. Заstraшени, разочарани и дезоријентисани повлачили су се у тајна склоништа, међусобно се тјешили и страховали за сопствени живот.

Збуњеност међу присталицама Христове вјере трајала је кратко вријеме. По еванђељима, Христо послје тјелесне смрти није напустио "мало стадо". Јавио се апостолима појединачно или у групи више пута, у физичком облику каквих су га они у сјећању имали. Шапатам се кроз читаву Јудеју пронијела вијест да је Господ "трећи дан" из гроба васкрснуо. Многи су видјели Његово успење ка Небу и свједочили у том смислу. Педесети дан сишао је Свети Дух на апостоле. Испунио их је снагом вјере такве јачине која је надилазила силу вјеровања у вријеме док је Господ био међу њима. Оживјела су свједочанства о чудима која је Исус за вријеме земаљског живота чинио. Необично Васкрсење и још чудније Вазнесење дало је нови подстрек Христовој вјери. Апостоли су одједном постали стамени људи, спремни сваког тренутка да радосно умру за свога учитеља и Господа, и то на начин на који је Он умро. Страх је замијењен неустрашивошћу, клонулошћу усправношћу, сумња челичном вјером каква раније није била позната. У очима сљедбеника, Господ је постао јачи него икада. Послије Васкрсења Христова открила се Његова божанска суштина у својој непролазној слави.

Ауторитет васкрслог Христа - Бога распршио је све недоумице међу апостолима и сљедбеницима, попут оне апостола Томе. Вјера која је створена да постане модел цијелог човјечанства, смрћу својега учитеља постала је свјетлост без заласка. Први Назарени, присталице Христове науке, настојали су да повежу појам Месије, који је грађен у традицији јеврејских пророка кроз вјекове, са личношћу Исуса Христа. Идеја о Царству Божјем добила је апсолутну важност. Частан живот и самоодрицање у корист ближњих постали су стубови нове вјере. Јеврејски конзервативизам оличен у вјеровању у једног националног Бога, Јахвеа, добио је реалног конкурента у демократским начелима Исусове науке. Христов Бог је Господ свих раса, нација и људи. Мала ватрица која је упаљена Христовим ријечима за необично кратко вријеме распламсала се у велики пожар који Његови противници нијесу могли контролисати. Јевреји, Грци, Сиријци и други народи прилазили су новој вјери. Рођена је религиозна интернационала за све народе иста и без дискриминације. Бог је створио човјека са једнаким правима свуда у свијету. Сви су људи

браћа, а брат не може имати повластице или предности над својим братом. Идеје и ријечи ове врсте никада се нијесу раније чуле у таквој велељепној присности, часности и топлини. У томе се крила чар њихова успјеха. Тако моћне идеје у мислима вјерних, могле су потицати само од једнога безименога свемоћнога Господа који је створио свијет. Саопштене су човјеком који се назвао Његовим Сином и за кога је постојало основано увјерење да Он то и јесте.

Први апостоли су по сјећању и личном виђењу посвједочили Исусову науку. Свједочанства су преношена, најприје снагом усмене ријечи, али су убрзо записана од стране инспирисаних евађелиста: Матеја, Марка, Луке и Јована. Више није било сумње, Бог је Објавио себе људима у Светој Тројици: Оцу, Сину и Светоме Духу.

Христови апостоли Петар и Јован непосредно улазе у борбу за истину нове вјере. Ризикују мучење од стране јеврејских строговјераца, у првом реду Фарисеја. Такон Филип проповиједа Христову вјеру међу Самарјанима и крштава их у име Христово. Апостол Петар преводи у вјеру римског центуриона. Основана је и прва хришћанска општина од стране Мајке Божје, која је оживјела успомену на Исуса. Петар, од Христа прозвани "стијена вјере", држи ватрене говоре оптужујући јеврејске свештенике и власти за убиство Господа. Њега као и апостола Јована власти више пута хапсе. Покрет нове религије добија силовит замах и шири се брзином метеора. Створена је првобитна литургија у чијем је центру еухаристија као знак посљедње вечере апостола са Господом.

У првим деценијама хришћанство је већ организовано по општинама или заједницама. Заживјели су вјерски обреди и ритуали у славу нове вјере. Жестоки отпор јерусалимских Јевреја постао је изазован за Христове присталице. Сви су они једнако настојали да буду мучени, понижени и убијени по примјеру својега Господа. Архиђакон Стефан постао је први мученик за начела Христове вјере. Мученици одмах стичу ореол светитеља и духовних вођа које вјерници ревносно опонашају.

У својим почецима хришћанство се шири углавном међу Јеврејима, али не онима у Јудеји већ Јеврејима у дијаспори. Осим тога, знатан број припадника семитских народа примио је јеврејску вјеру у једнога Бога, попут њихових блиских сродника Феничана. Јевреји су имали своје трговачке и политичке савезе у свим дјеловима Римског царства који су били међусобно повезани. Најчешће се радило о нејеврејима прозелитима. Хришћанство је управо у тим прозелитским заједницама нашло упориште. Јевреји у дијаспори лакше су одбацивали традиционалну вјеру и прихватили хришћанство од оних настањених у Јудеји. Јединство огромне Римске империје такође је било од значаја за брзо ширење Христових учења као универзалне вјере за све народе по читавој Империји, нарочито у њеним источним дјеловима. У то вријеме Римљани су били толерантни према религијама покорених народа. Стога нијесу обраћали пажњу на појаву хришћанских заједница. За њих је ово била само једна од бројних манифестација источњачких култова. Ова равнодушност Империје и њена вјерска толеранција поговарала је почетним корацима слѣдбеника Христових учења.

Поред првих апостола, стубова вјере Петра, Јакова, Јована и других, најзаслужнији човјек за полет и свјетлост хришћанства јесте Свети Апостол Павле. Павле из Тарза био је човјек несавладиве енергије и огромног образовања. Најприје жестоки прогонитељ Назарена, затим последије чудесног преобраћења ставља своју снагу и умијеће проповиједајући Васкрслог Христа. У почетку стекао је строго јеврејско васпитање код учитеља Фарисеја. Владао је грчким језиком и то му је омогућило да се упозна са јелинским богословљем Александрије. Преобраћење му је дало надахнуће да теоријски уобличи еванђељске идеје у складну цјелину. Његове посланице: Римљанима, Јеврејима, Галатима, Ефежанима, Коринћанима и др. дале су трајан печат цјелокупној хришћанској култури до нашег доба. Апостол Павле био је човјек јаким увјерења, велике преданости за ствар вјере, искрено спреман да умре за Господа Исуса Христа сваког тренутка. Личним примјером надахнуо је прве хришћанске заједнице и створио је све услове за полет раног хришћанства. Посланицама је заокружио своју дубоку вјеру у принцип милосрђа.

У теоријском смислу Свети Апостол Павле је био први образовани апостол који се супротставио гностицима и паганима. Свима који су настојали да оспоре историчност Христове појаве. Путовао је у Атину, Коринт, Ефес, Солун и многе друге градове. Обилазио је Малу Азију и ударио темеље првим апостолским катедрама. Ухапшен је у Јерусалиму 58. године, затим је одведен у Кесарију, најзад у Рим гдје је погубљен 67. године. Сахрањен је поред Апостола Петра, који се сматра правим Христовим наслједником.

Свети Апостол Павле је дефинисао највећа хришћанска начела: универзалност Божјег Царства, спасење човјека вјером, предност духа над писмом и слободу савјести синова Божјих. Направио је фини спој Старога и Новог завјета у корист Спаситељевог учења, такав да су га и стројовјерни Јевреји могли и прихватити, као и незнабожачки народи. Утврдио је Христову цркву за сва времена. "Ако ко поквари цркву Божју поквариће њега Бог. Јер је црква Божја света, и ви сте свети" (Кор, III, 17).

Брзи успон Хришћана по читавој Римској империји, чак изван граница Империје, привукао је пажњу римских царева. Схватили су опасност од једне нове вјере која одбацује институцију царства и припрема људе за Царство небеско. Отпочели су и први прогони Хришћана под императором Нероном да би се завршили Диоклицијаном. Почетна толеранција према хришћанима замијењена је мржњом каква није позната ни према једној другој вјери у Царству. Разлог овој мржњи лежао је у култу Христа Спаситеља, чиме је посредно ингорисана царска моћ суверене Империје. Хришћани никога нијесу подстицали на побуну против царства, сходно упутствима Апостола Павла да је "свака власт од Бога" и да се властима треба покоравати. Њихова је побуна била нарочите врсте. Састојала се у призивању непознатог Небеског царства које је било мјеравније од земаљског. Побуна је била духовне природе. Вјеровали су некоме и призивали су некога кога нико није видио. Овим је већ дезавуисано свако земаљско царство и смисао његовог постојања.

Хришћани су били противници сваког насиља, а Империја је била заснована на институцијама насиља оличеним у ропству, борбама гледијатора, тријумфима, разврату и раскоши. Хришћани су били носиоци моралне чистоте у којој је Рим оскудијевао. Учење о Божјој правди на Земљи, једнакости робова и господара изазвало је гњев виших слојева у Империји. Стога је Христова вјера озлоглашена, и као религија бунтовника и завјереника стављена је изван закона. Сваки је Хришћанин могао бити оптужен и погубљен на доставу било којег приватног тужиоца, и то за дјело које није учинио. Живот хришћанских заједница постао је готово немогућ. Стога су се оне повукле у катакомбе и склоништа. У свим дјеловима Империје мученичком смрћу завршило је живот стотине, хиљаде и десетине хиљада присталица хришћанства.

Најревноснији и најоштрији прогони у првим вјековима од стране римских царева нијесу дали резултате. Мученици су одмах претварани у светитеље и свијетле примјере богонадахнутости. Хришћани су и сами жељели да доживе мученичку смрт, па су средства репресије постизала супротан ефекат. На једног погубљеног долазило је десетине и стотине нових вјерника спремних да слиједе његов примјер. Нова религија није могла бити угушена средствима застрашивања будући да су њени припадници искрено хтјели да пострадају за свога Господа, слиједећи Његов примјер. Најзад је велика Империја поклекнула пред духом нове вјере. Најприје је цар Константин, док је још био паганин, издао Милански едикт 313. године којим су све религије изједначене у својим правима. Привучен и сам Христом последице побједице над својим супарником Максенцијем у борби око пријестола, омогућио је хришћанској религији да постане доминантна у Царству. Вјерује се да је цар Константин доживио преобраћање исте врсте као и Апостол Павле. Указао му се крст на Небу и чуо је ријечи: "У овом знаку побједићеш непријатеље своје". У каснијим годинама цар ће постати преобраћеник Хришћанин. Тиме је окончано тровјековно раздобље великог страдања Хришћана, и то онда када се то најмање очекивало, тј. када су размјере гоњења биле достигле безумне границе. Почетком четвртога вијека Хришћанска црква ће постати званична религија у Римском царству. Паганство је побјеђено снагом васкрелог Христа. Именом јединога Господа, Сина Његова и Светога Духа човјечанство је добило нову наду.

Хришћански исток и запад

Од самих почетака хришћанство је васељенски усмјерено. Идеја саборности свих људи у Христу и преко Христа представља темељну вриједност вјере. Планетарни концепт уједињења свијета у једну државу и у оквиру једнога система вриједности имамо и прије Христа, код паганских народа, али је он углавном био освајачке природе. Први покушај освајања читавог, тада познатог свијета, извео је Александар Македонски. Све народе је требало ујединити под вођством једнога државног центра и једнога суверена. Послије смрти великога освајача његова створевина распала на провинције којима су управљали Александрови

војсковође и генерали. Огромне раздаљине и слабе економске, административне и саобраћајне везе између континената нијесу могле осигурати трајност неке евентуално свјетске државе састављене од многих, по духу и култури различитих народа.

Римљани су, по угледу на Александра Македонског настојали да путем освајачких похода остваре сан о једној државној творевини којом би се управљало из заједничког центра. Послије окончања пунских ратова није преостао ниједан достојан противник који би осујетио планове Рима. Из истих разлога као и Александрова кратковјека и пространа држава, Римска империја се раслојила на источне и западне провинције царства, сасвим различите по менталитету народа који су их насељавали. Велика удаљеност провинција није омогућавала складно административно, војно и економско функционисање. Западни и источни дио царства све више су се међусобно удаљавали. С обзиром на просперитет источних градова, географски и економски значај провинција које су их окруживале, римски цар Константин пренио је своју пријестоницу на исток, изграђујући Константинополис за своје будуће царско сједиште. Овим чином главна моћ царевине пренијета је са запада који је већ био прожет хеленистичким духом на исток. Римско Западно царство изгубило је примат. Освајања нијесу више давала очекиване планетарне резултате.

У вријеме велике империјалне моћи Римског царства на истоку се појавила религија са духовним васељенским обиљежјем под називом хришћанство. Она се није служила мачем, него вјером у заједничкога Створитеља свих људи. Прожета је била благошћу, учењем о љубави и милосрђу. И хришћанство је било освајачко на нов начин. Умјесто ропства доносило је слободу појединцима и народима. Освајало је душу а не тијело, личности а не народе. У вријеме цара Константина постало је званична државна вјера источног и западног дијела Римског царства. Ујединила је различите народе на основу Божјег а не људског закона.

У каснијем развоју хришћанство ће подлећи утицају несродних култура и народа источног, односно западног дијела Империје. Појавиће се значајне разлике у организацији цркве, али и оне догматске природе које ће утицати да се изгуби првобитни универзални карактер Христове цркве, који је нарочито био актуелан у вријеме царева Константина и Теодосија Великог. Император Јустинијан покушаће касније да сачува јединство вјере, односно монолитност Империје симфонијом царске и патријаршијске власти и покушајем да обједини и обнови царство.

Дуго времена пет моћних апостолских патријаршија одржавало је хришћанско васељенство, како у империји тако донекле и изван империје. Александрија, Антиохија, Јерусалим, Цариград и Рим одабрани су за духовне пријестонице, центре хришћанског јединства са приматом Рима због страдања светих апостола Петра и Павла у томе граду у вријеме великих прогона. Рим је био повлашћен међу хришћанским центрима. И ма колико да је био снажан уплив свјетовних владара на организацију и дјеловање цркве, моћ вјерских институција и њихов утицај на свјетовне власти није за овим заостајао. Патријаршије су имале реални утицај на свјетовну политику владара.

Међу центрима хришћанства временом ће се јавити крупније разлике у начину испољавања црквених обреда, као и у погледу поштовања вјерских канона. На истој страни нашле су се патријаршије Истока: Антиохије, Александрије, Цариграда и Јерусалима. На другој страни био је Рим на челу са папом. Све више су падала у заборав учења бесмртних хришћанских отаца који су дали прилог јединству цркве у њеној васељенској мисији. На хришћанском Западу то су били: Блажени Јероним, Амброзије Милански, Свети Агустин, учени епископ Хипона у сјеверној Африци и др. На Истоку: Свети Атанасије Велики, један од најважнијих утемељивача Свете Тројице, Кирил и Александар Александријски, Василије Велики, Григорије Низијански, Григорије из Нисе, антиохијски епископ Лукијан, Св. Јован Златоуст и многи други.

Рано Западно хришћанство било је у тежем положају од Источног. На западне дјелове царства сручили су се бројни пагански и варварски народи. Ослабљено Царство није било у стању да одоли упадима варвара. Хришћанска црква је била једина организована заједница која је у ослабљеном Царству могла да успостави поредак. Источно царство дуго времена било је поштеђено снажнијих варварских упада, боље организовано од Западног, трајало је хиљаду година дуже.

Коначним падом Западног дијела Римског царства 476. године, када је Одоакр на челу хорди дефинитивно ушао у Рим, за западне Хришћане настало је тешко стање. Релативно млада црква имала је да се бори с аријанском јереси коју су собом носила германска освајачка племена. Папа Григорије Велики преко свештеника бенедиктинаца успијева да освјежи мисију хришћанске вјере и прошири утицај цркве на западне и сјеверне народе. Ученици Св. Бенедикта величали су еванђељску благод, умјереност и милостивост, па су овим начином помогли да се сачува првобитни свеуједни карактер хришћанства. Будући у сталном спору са византијским патријарсима, а и сами ослабљени, римски папе су се окренули франачким краљевима, династији Пипинида. Насљедник Пипина Малог, Карло Велики силом христјанизује варварску, многобожачку и јеретичку Европу. Његов син Лудвиг Побожни отвара широм врата утицају црквеног живота. У вријеме ова два франачка владара хришћанство се дефинитивно утврдило на читавом Западу. Издвојени су народи из огромне Франачке државе, Њемци, Французи, Енглези и др. који под тим именом и данас постоје. Паганска и варварска Европа нестала је у корист Папске столице. У вријеме њемачког цара Отона I и Папе Јована XII, једним тајним уговором између папске столице и њемачког царства утврђено је јединство царске и папске власти познато под називом - Света римска империја. Папе су у царевима нашле моћне заштитнике вјере, а цареви у папству средство за управљање свјетовним пословима.

Актом сраставања папске и цезарске власти, стварањем тзв. цезаропапизма појачане су супротности између источног и западног хришћанства. Посебно су ове супротности биле изражене у вези са преосталим дијелом свијета који није био христјанизован. Углавном су то били скандинавски и словенски народи. Рим и Цариград трудили су се око по-

крштавања паганских Словена. Цариградским патријарсима у IX вијеку пошло је за руком да християнизују Русе преко велике кнегиње Олге и кнеза Владимира Кијевског. Ово је значајно утврдило ауторитет цариградског патријарха. Са Истока је замјерено Папи што је крунисао Карла Великог за цара цијелог Запада. Овај чин се сматрао раван издаји Христових начела. Четири источне патријаршије нијесу се мириле са чињеницом урастања западне цркве у власт франачких краљева. У односима Рима и Цариграда све више је долазило до нежељених инцидената. Цариградски патријарх Фотије отворено се супротставио Риму залажући се за ортодоксно хришћанство представљено у Никејском символу вјере. Мисионари са Запада нијесу више били добро виђени на Истоку. Многи од њих су силом спречавани да врше своју мисију. Папа Никола I био је осуђен на Цариградском сабору 816. године. Опречности Запада и Истока више се нијесу могле зауставити. Божја служба на грчком језику у источној цркви, односно латинском на Западу, створила је огромне културне препреке стављајући све више назнаку на разликама међу црквама. Све је водило дефинитивном расколу.

Разлике у обредима су се повећавале између Источне и Западне цркве, али највише су долазиле до изражаја у самој организацији цркве. На Западу је остварена снажна централистичка организованост црквеног живота. На Истоку су све помјесне цркве биле равноправне с тим што је цариградском патријарху давано почасно мјесто међу једнакима. На крају је оштар спор између Истока и Запада изазвало веома крупно догматско питање. Оно се односило на природу и происхођење Светога Духа. Символ вјере утврђен на I и II васељенском сабору дефинисао је природу Оца, Сина и Светога Духа а тиме и природу Бога. Са стране Западне цркве дошле су извјесне допуне и измјене. Исправка се односила на догму исхођења Светога Духа. На Западу је преовладало гледиште које је прихватио и цар Карло Велики да Свети Дух исходи не само од Оца већ и од Сина. Источна црква је одбацила ову новину и прогласила је јеретичком.

Класични кредо, односно Символ вјере гласио је: "Вјерујем и у Духа Светога који од самога Оца исходи". Исток је осудио догмат настао у Западној цркви из кога произлази да Свети Дух није јединосущтан са Богом. Убацавањем *Filioque* мијењала се природа не само Светога Духа већ и природа Сина, па и самога Бога. Овим тумачењем, по мишљењу православаца Свети Дух је постао секундарна личност Свете Тројице, удаљен сасвим од Бога. На Западу је још сабором у Толеду 589. године настала идеја о исхођењу Светога Духа од Сина која је довела у питање смисао првобитног Символа.

Поред економских, географских, културних и државноадминистративних чинилаца чије су разлике условиле позицију Западне, односно Источне цркве, и сам менталитет народа на Западу и Истоку допринио је продубљивању ових разлика. Западна црква била је организована на начин којим је претендовала на потпуну власт над читавим хришћанским свијетом. Њена строга централизација и претензија на васељенство на основу чињенице да су Св. Петар и Павле пострадали у Паганском

Риму створила је разлоге за потпуни расцјеп са црквама Истока које су се свему томе супротставиле. Већ у првим хришћанским вјековима многе цркве на Истоку, као што су Коптска, или цркве у Сирији и Персији, удаљиле су се од ортодоксног византијског учења. Тада је на реду био нови раскол много значајнији по дубини и опсегу и са трајнијим посљедицама. Нагомилане супротности између Источне и Западне цркве захтијевале су дефинитивно усклађивање или разлаз.

Године 1054. Источна и Западна црква под видом православља и католичанства, дефинитивно су се разишле. Цариградски патријарх Михаило Керуларије одуговлачио је да прими папске легате који су допутовали у Цариград са циљем да Источној цркви диктирају своје услове хришћанског јединства. Папски легат Хумберт, изазван донекле понашањем патријарха Керуларија, изопштио је цариградског патријарха из цркве и докуменат о изопштењу изложио на јавно мјесто у катедрали Свете Софије у Цариграду. Свети синод Цариградске патријаршије и патријарх Керуларије одговорили су равном мјером. Одбачен је примат Римске папске столице над хришћанским свијетом, а Западној римској цркви одузето право на ортодоксни карактер. Многи каснији покушаји да се расцјеп између Западне и Источне цркве надиђе или ублажи остали су без резултата. Разлике међу хришћанима, па и самим народима, постајале су све веће. Унијатски сабор у Фиренци 1439. године, одржан са циљем да се ускладе односи између Источне и Западне цркве, није дао резултате. Концесије које је у то вријеме направила Источна црква Западу биле су више изнуђене пријетњом од Турака него стварним разлозима. Овоме треба додати да је и Латинско царство, које су крсташи основали на Истоку 1204. године и које је трајало више деценија, значајно допринијело супротностима између Источне и Западне цркве. Свештеници Истока сматрали су присуство Латина на Истоку горим од турске окупације. Велика хришћанска култура, разједињена многим објективним историјским околностима, наставила је да живи свој актуелан живот у различитим организационим формама.

Prof. Slobodan TOMOVIĆ, Ph.D.

THE LIGHT OF CHRISTIANITY

The Summary

In his article, the author treats Christianity as a universal, genuinely new phenomenon, which has marked the world in a unique way. He sees Christianity not as a social movement, but rather a way of thinking that causes internal change in human beings. Although an outgrowth of the Jewish monist tradition, the ideas of Christianity became the good of mankind, representing a revolution in thought that entered the human soul in a non-violent way.

The author pays special attention to the first three centuries of Christianity until the reign of Constantine the Great, under whom it became the state religion of the Roman Empire. The author finds this period of the greatest importance for the genesis of three main Christian notions: the heavenly kingdom, the immortality of the soul, and eternal life.

Tomović also explains the role of the main spiritual figures in the period after the Crucifixion, and especially the role of the Apostle Paul, who took stories about Christ to create a whole system of thinking with love as its base – love as the constant in life.